

افغانستان و ایران

پژوهشی پیرامون روابط سیاسی و چالش‌های مرزی از

احمدشاه درانی تا احمدشاه قاجار

● غلامرضا آذری خاکستر

■ افغانستان و ایران، پژوهشی پیرامون روابط سیاسی و چالش‌های مرزی از احمدشاه درانی تا احمدشاه قاجار
 ■ نوشته: دکتر یوسف متولی حقیقی
 ■ ناشر: مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۸۳، ۴۸۴ ص، ۲۲۰۰۰ ریال

مقدمه:

ایران و افغانستان از دیرباز و از نظر فرهنگی پیوندی استوار داشته‌اند. اگرچه افغانیان و ایرانیان امروزه در دو واحد سیاسی جداگانه زندگی می‌کنند، ولی در حقیقت همراه با یکدیگر پیکره‌ای یگانه را تشکیل می‌دهند. به گونه‌ای که در بین کشورهای مختلف جهان کمتر مردمی را می‌توان یافت که این همه همانندی داشته باشند. نگاه محققانه نویسنده به مسائل مربوط به ایران و افغانستان موجب شده است تا با مراجعه به ۱۵۰ منبع و مأخذ ایرانی، ۵۰ اثر افغانی و ۵۰ تألیف اروپایی به ارزیابی چالش‌هایی که دو کشور با آن مواجه هستند بپردازد.

منابع:

بیش از یک سوم حجم کتاب مربوط به یادداشت‌ها و توضیحاتی است که نویسنده در ارتباط با مسائل خاص ارائه داده است و این امر نشان‌دهنده تلاش و کوشش او در جهت ارائه نوشتاری مستند و منسجم است.

مهم‌ترین منابعی که نویسنده در کتاب افغانستان و ایران به آن استناد کرده است را می‌توان در چند محور بررسی کرد:
 ۱. منابع دست اول، مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از عالم‌آرای عباسی: اسکندریبگ منشی، جهانگشای نادری: میرزا مهدی خان استرآبادی، حقایق الاخبار ناصری: محمدجعفر

خورموجی، تاریخ سلطانی: سلطان محمد خان بن موسی درانی، عین الوقایع: محمد یوسف هروی، ناسخ التواریخ: میرزا محمد تقی سپهر، فواید الصفویه: ابوالحسن قزوینی.

۲- تحقیقات جدید مورخان افغانی چون افغانستان در مسیر تاریخ: میرغلام محمد غبار، افغانستان در پنج قرن اخیر: میرمحمد صدیق فرهنگ، تاریخ مختصر افغانستان: عبدالحی

حبیبی، تیمورشاه درانی: عزیزالدین وکیلی فوفلنزیایی.

۳- تحقیقات جدید مورخان ایرانی از قبیل افغان نامه: محمود افشار، تاریخ سیاسی افغانستان: سیدمهدی فرخ، روابط سیاسی ایران و افغانستان: احمد توکلی.

۴- آثار و نوشته‌های اروپاییان از جمله تاریخ ایران: سرپرسی سایکس، ایران و قضیه ایران: جورج کرزن، رقابت روس و انگلیس در ایران و افغانستان، انقراض سلسله صفویه و ایام استیلای افغانه در ایران: لارنس لکه‌هارت.

۵- نسخه‌های خطی: مهم‌ترین کتبی که در این پژوهش مورد استناد قرار گرفته‌اند عبارت‌اند از: اشرف التواریخ: محمدتقی نوری، احمدشاه درانی: مؤلف گمنام، سیاق التواریخ: رضا قلی خان امیرالشعرا، تاریخ ذوالقرنین: فضل‌الله حسینی خاوری.

۶- مقالات، نویسنده با بهره‌گیری از مقالات منتشر شده در مجلات مختلف هم‌چون بررسی‌های تاریخی، مشکوة، یغما، آریانا، کابل، سراج و... پژوهش فوق‌را از زوایای مختلف بررسی کرده است.

۷- اسناد و مدارک آرشیوی، مهم‌ترین اسنادی که در این کتاب مورد استناد قرار گرفته، مربوط به سازمان اسناد ملی ایران، مرکز آرشیو وزارت امور خارجه ایران و مرکز اسنادآستان قدس رضوی است.

مسئله اصلی در کتاب
«افغانستان و ایران»
بررسی تحلیلی
رخدادهای سیاسی و
نظامی شرق خراسان با
تأکید بر جدایی
افغانستان از ایران و
نقش قدرت‌های خارجی،
به‌ویژه دولت انگلستان
در شکل‌گیری روابط
سیاسی دو کشور است

مطالب کتاب:

مسئله اصلی در کتاب افغانستان و ایران بررسی تحلیلی
رخدادهای سیاسی و نظامی شرق خراسان با تأکید بر جدایی
افغانستان از ایران و نقش قدرت‌های خارجی، به‌ویژه دولت
انگلستان در شکل‌گیری روابط سیاسی دو کشور است.
مهم‌ترین اهدافی که دکتر متولی حقیقی در این پژوهش
دنبال کرده است، عبارت‌اند از:

شناساندن بخشی از تاریخ ایران، ارائه و بررسی اسناد و
مدارک مربوط به تحولات مرزی شرق ایران، بررسی روند
پیوستگی و سپس گسستگی افغانستان و ایران، نمایان ساختن
نقش قدرت‌های خارجی در حوادث سیاسی - نظامی ایران،
بررسی چگونگی شکل‌گیری مرزهای شرق ایران و ...

کتاب افغانستان و ایران در چهار بخش و پانزده فصل
مسائل مربوط به ایران و افغانستان را مورد تجزیه و تحلیل قرار
داده است. در بخش اول به پیوستگی خراسان و پیشینه حضور
افغانان در گستره شرقی ایران از طریق بررسی جایگاه تاریخی
خراسان و پیشینه حضور افغانان در تاریخ اشاره شده است.

از دیدگاه دکتر متولی حقیقی تا قرن چهارم هجری هیچ
نامی از افغانان و یا افغانستان در کتب تاریخی و جغرافیایی دوره
اسلامی وجود ندارد. ظاهراً برای نخستین بار در کتاب تاریخ
یمینی به عنوان یک اثر تاریخی و حدود العالم من المشرق الی

المغرب به عنوان یک کتاب جغرافیایی، نامی از کلمه افغان به
میان آمده است. اسم افغانستان نیز سابقه کاربردی زیادی در
تاریخ نداشته است و به نظر می‌رسد برای اولین بار در کتاب
تاریخنامه هرات و در قرن هفتم مورد استفاده قرار گرفته باشد.
(ص ۶۷)

بخش دوم، دربرگیرنده فصول پنجم تا هشتم، به
تلاش‌های افغانان برای تشکیل دولت اختصاص دارد.
اقدامات احمد خان درانی در بنیانگذاری سنگ بنای جدایی
افغانستان از ایران و رویارویی او و جانشینانش با بازماندگان
نادرشاه، از دیگر مباحث مورد توجه این پژوهش است.

بخش سوم به نقش هرات در روابط سیاسی ایران و
افغانستان اختصاص دارد. رویارویی جدی قاجارها و افغان‌ها
بر سر حاکمیت هرات، تلاش محمدشاه قاجار برای حفظ حدود
شرقی ایران، امیرکبیر و یار محمدخان دو وزیر دوراندیش و
آخرین حضور ایرانیان در هرات از جمله مهم‌ترین مطالب
بخش سوم هستند.

آخرین بخش کتاب به مسئله سیستان و ادعاهای
جانشینان دوست محمدخان اختصاص دارد. در فصل سیزدهم
به مسائلی چون چالش‌های مرزی و روابط سیاسی ایران و
افغانستان در عهد امیر عبدالرحمان و روابط سیاسی ایران و
افغانستان در نخستین دهه‌های قرن بیستم پرداخته شده
است.